

▣ Vida en la clandestinitat: els emboscats. (1936-1939)

Al llarg de la guerra civil espanyola van emergir una notable varietat de situacions de precarietat que afectaven – en un sentit o en un altre – la pràctica totalitat de la població. Aquest article, vol centrar la seva atenció en aquell col·lectiu de població de la reraguarda que veient-se amenaçat o perseguit decideixen passar a la clandestinitat. En qualsevol cas, dins d'aquest cercle disposem de diversos models diferents de clandestinitat en base a les situacions que es viuen durant la guerra. Podríem parlar doncs, d'individus que es refugien en amagatalls dins la pròpia vivenda, refugiats a muntanya, persones acollides en indrets aïllats per d'altres que viuen legalment, etc.

Centrant-nos en els emboscats o refugiats a bosc, cal primerament analitzar el propi terme que els identifica. El mot emboscat descriu una situació, un estat *-cobert de bosc-* que respon a la característica principal d'aquells ciutadans que durant la guerra van desertar del servei militar¹ o bé van escapar de les purgues selectives dels comitès de milícies optant per amagar-se a les muntanyes. Ara bé, aquest també pot ser el cas de ciutadans que tot i no ser desertors de l'allistament a quintes siguin perseguits o hagin rebut amenaces per part de les milícies llibertàries.

Així doncs, es fa difícil definir aquests individus tot i que es constata que hi ha un predomini d'homes joves en edat militar que procedeixen d'entorns rurals o de petites ciutats (capitals de comarca). En aquesta direcció també s'expressa Carme Vinyoles:

En molts pobles de la nostra geografia molts nois cridats a quintes emprengueren el

camí del bosc i allí, desertors de la república, sobrevisqueren en cabanyes de carboner, ocults per la vegetació i fora dels camins de trànsit de les patrulles que els cercaven. Feien la seva particular guerra de la muntanya i sovint coincidiren amb grups de simpatitzants amb la revolta facciosa i amb capellans que fugien de la persecució dels incontrolats.²

Les condicions de vida dels emboscats també poden divergir però dins d'uns patrons comuns que passen per disposar d'espais de refugi naturals o antròpics que calia que estiguessin resguardats de les inclemències del temps i dels ulls de les milícies. Alhora, calia comptar amb el suport d'altres persones – no emboscades – per poder-se abastir d'aliments i altres útils de subsistència. Aquests individus que donen suport als emboscats i que podem anomenar *enllaços*

tenien la confiança absoluta dels pròfugs fins al punt que moltes vegades es tractava dels mateixos familiars d'aquests que -com a únics coneixedors de la situació en què es trobaven- dedicaven molts esforços perquè es mantingués la situació d'anonimat que els emparava de ser capturats. En aquest sentit l'aportació dels testimonis dóna bona prova de les precaucions que es prenen a l'hora d'amagar un familiar. Tot seguit reproduïm un fragment que fa referència a la trobada, per part d'un grup d'emboscats, d'un veí que creien que havia passat la frontera donat que així ho havien manifestat els seus familiars:

I nosaltrus ens vam amagar tot una colla i un dia de fosc es presenta ell allà, i era tant desconegut, tants de dies d'estar allà dins, una cara ample així... valga'm Déu! i nosaltres creguts que era a França!³

Complementàriament, els enllaços podien recollir diners a fi de poder pagar un guia que els conduís a l'altre costat de la frontera; a territori francès. Generalment, això es produeix quan pròfugs i còmplices s'adonen que la situació dels primers dies de clandestinitat es perllonga i resulta molt dura de sostenir, sobretot tenint en compte que segueixen sense albirar la fi del conflicte armat. Alhora, tenir un desertor a la família implica la imposició de sancions, inspeccions i registres habituals; per no parlar de saqueigs i de l'acolliment forçós de refugiats de guerra.

Testimonis d'aquestes situacions de clandestinitat encara recorden la situació de precarietat en què van viure:

*Els que no hi volíem anar (a la guerra) ens varem amagar; Això! Això va ser el cas! i semblava que amagat era, es clar, que era una cosa que no es podia viure, i per això vam passar a França.*⁴

La decisió de travessar la frontera moltes vegades anava lligada a la por i la precarietat dels emboscats, d'altres empenien el camí amb l'esperança d'arribar a l'Espanya nacional fent cap a Irún una vegada l'exèrcit sublevat havia aïllat el front del nord peninsular⁵ de qualsevol connexió per terra amb la frontera. En qualsevol cas, la política del govern francès que en un primer moment va ser d'acollida als refugiats – al maig de 1937 es crea la *Instruction générale sur l'hébergement des réfugiés espagnols* – va canviar ràpidament i el 10 de juny de 1937 apareix una circular que instaurava la repatriació forçosa de tots els refugiats en edat militar (entre els 18 i els 48 anys).⁶

Aquest canvi en la política d'acollida del govern francès va afavorir que la pràctica totalitat dels refugiats que van passar la frontera a partir d'aquesta data demanessin ser repatriats en zona sublevada.

Ara bé, aquí hem parlat de la política del govern francès però no s'ha d'oblidar que la Generalitat reclamava un visat expedit pel consolat francès que certifiqués la tornada de tots els individus

que volien passar la frontera. Naturalment, es tractava d'un mecanisme per evitar la fugida de pròfugs i d'altres individus favorables o pròxims a les posicions de l'aixecament militar.

En tot cas, encara que un percentatge important d'emboscats tard o d'hora acaba travessant clandestinament la frontera, un nombre no menys important d'aquests resta al llarg de tota la guerra camuflat en boscos i muntanyes. La manca d'estudis sobre el tema fa que no puguem precisar més les dades ja que altrament estaríem falcejant la realitat.

A tall de conclusió hem d'apuntar algunes dades entorn de les conseqüències a les quals havia de fer front un desertor. Si en un primer moment és sabut que la seva sort corria de la mà de les milícies antifeixistes, més tard, la repressió pren un caràcter més oficial quan a partir de l'estiu de 1937 el nou govern de Juan Negrín constitueix el Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció, òrgan coordinador dels Tribunals Especials de Guàrdia i del S.I.M.⁷ Segons Pelai Pagès, *entre els casos tipificats com d'Alta Traïció figuren des de l'organització d'activitats i participació en accions de la cinquena columna, fins als que es refereixen a la desertió o evasió d'individus en edat militar.*⁸

¹ La desertió equivalia a ser declarat pròfug i perseguit per l'autoritat. Segons el decret de 7 d'Octubre de 1936 de la Generalitat de Catalunya sobre les normes a seguir per a la inscripció preparatòria d'una possible mobilització *tots els ciutadans (compresos entre les 18 i 40 anys) se'ls lliurarà un rebut, de manera que constitueixi per l'interessat un document, sense el qual seran considerats FACCIOSOS, a no ésser que tinguin carnet que acrediti que pertanyen a les Milícies o cossos armats.* Font: AMO. Correspondència Militar. 1937.

² Vinyoles, Carme. Refugiats a muntanya. Dins Dossier: La Reraguarda pp 32-36. Revista de Girona, núm. 30. 1988

³ Font: Entrevista a Joan Solé Coll, emboscat durant sis mesos a la zona boscosa dels Clots de Bac (La Garrotxa)

⁴ Ídem nota 3.

⁵ El 5 de setembre de 1936 les tropes nacionals conquereixen Irún tallant la comunicació terrestre del Front del Nord.

⁶ Font: Dreyfus-Armand, Geneviève. El exilio de los republicanos españoles en Francia. Ed. Crítica. Barcelona: 2000.

⁷ *Servicio de Investigación Militar.*

⁸ Font: Pagès i Blanch, Pelai. La justícia revolucionària a Catalunya. (1936-1939) Revista Ebre 38. Desembre 2004.

Jordi E. Rubió Coromina
Llicenciat en Història